

Istočna Europa

ZID (NI)JE PAO

D

Povodom dvadesete godišnjice pada berlinskog zida dva eksperta tranzicije, profesori Tomasz Mickiewicz i Grzegorz Kolodko, govore o transformaciji vlasništva u bivšim komunističkim zemljama

Pitanja **Željko Ivanković**

vadeset godina nakon sloma komunizma jasno je da je bit promjene (bila) u izgradnji tržišnih institucija, a ne u privatizaciji i liberalizaciji. To se nije dovoljno cijenilo za vrijeme Vošingtonskog sporazuma i neoliberalne politike pa regija još uvijek plaća cijenu lošeg upravljanja tranzicijskom politikom. S povijesnim odmakom danas je jasno da su očekivanja ljudi bila prevelika. No, među zemljama postoje razlike - ondje gdje je napredak reformi bio brži i

**Mickiewicz:
Politički je
sustav kritično, a
obrazovanje još
kritičnije**

gdje su postignuti pozitivni rezultati ljudi se nisu osjećali izdano. Problem je što su u nekim zemljama ljudi izgubili vjeru u budućnost i osjećaju se izdani od svojih vođa. Povodom dvadesete godišnjice pada berlinskog zida dva eksperta tranzicije, profesori Tomasz M. Mickiewicz i Grzegorz W. Kolodko, sudjelovali su na konferenciji o rezultatima privatizacije u istočnoj Europi koju su organizirali Zaklada Franz Neumann i Europski liberalni forum.

Kako gledate na političke i ekonomske promjene koje su se dogodile u istočnoj i srednjoj Europi?

Mickiewicz: Najzanimljivije je da su promjene u svakoj zemlji bile drukčije. Svi su počeli s iste pozicije: stari se sustav temeljio na jednakim principima, no tada je svatko krenuo u drugom pravcu. Ključno je pitanje otkud dolaze te razlike u ekonomskim rezultatima? Jesu li povezane s prošlošću ili lošom makroekonomskom politikom, učinkovitim ili neučinkovitim reformama, sukobima ili mirnim transformacijama?

Kolodko: Tranzicija se mora gledati u širem kontekstu. S jedne se strane događa preobrazba u političku demokraciju, civilno društvo i novu, tržišno usmjerenu kulturu i mentalitet. S tog gledišta preobražaj još traje i trebat će još mnogo godina da bude završen.

Koji je ključni element ekonomske transformacije?

Mickiewicz: Vjerujem da su na prvom mjestu političke institucije. Dobre ekonomske institucije su one koje štite privatno vlasništvo od proizvoljnih odluka, a to je nemoguće bez efikasnih ograničenja od strane vlade na izvršnu vlast. Drugim riječima, prvi je uvjet za stabilan i dugoročan razvoj efikasan i vjerodostojan ustavni poredak. Ponekad je kratkoročno efikasnije provesti ekonomsku politiku bez demokratskih ograničenja. No taj je rezultat iluzoran. Dugoročno je bolje platiti cijenu ograničenja jer ograničenja vlasti rezultiraju boljim uvjetima za privatne ekonomske inicijative, a to je ono što je bitno za razvitak.

Kolodko: Najznačajniji su pokazatelj promjena rezultati proširenja Europske unije. Za razliku od država bivšeg Sovjetskog Saveza ili Kine i Vijetnama, države našeg dijela Europe znale su svoj cilj još od početka sustavnih promjena, a to je punopravno članstvo u EU. To ima svoje implikacije jer je institucionalni oblik za naše države zadan pravilima igre u EU.

Postoji li neko objašnjenje za negativne osjećaje prema promjenama koje se događaju širom zemalja regije?

**Kolodko:
Budućnost ovisi
o kulturnim
i političkim
faktorima i tržišnim
institucijama**

Mickiewicz: Ti osjećaju variraju od zemlje do zemlje. Ukrajina je dobar i važan primjer zemlje u kojoj je popularno trenutačno neraspoloženje protiv tržišta. Ukrajina je u 90-ima pretrpjela ekonomski kolaps i ljudi su prije nekoliko godina polagali velike nade u narančastu revoluciju koja je dovela do demokracije, no ona nije dovela do pozitivnih učinaka koje su očekivali. Stoga su se sada okrenuli protiv zapadne demokracije i tržišne ekonomije. No jesu li oni uopće iskusili tržišnu ekonomiju? Je li Ukrajina sada u lošem stanju zato što su provedene radikalne reforme ili, suprotno tome, jer se puno toga nije promijenilo. Mislim da je to zato što se nije puno promijenilo, i to je tragedija za Ukrajinu.

Kolodko: Moramo shvatiti da demokracija ne znači oslobađanje od gluposti, niti tržište garantira nestanak nepoštenja. Nažalost, te su bolesti još sveprisutne - dvadeset godina nakon pada berlinskog zida. Otud negativne emocije dijela elite unatoč tome što su oni na pobjedničkoj strani procesa. Ali, postoji mnogo ljudi koji pripadaju dijelovima društva koji su isključeni iz plodova transformacije, rasta i razvoja, pa ne čudi da su razočarani rezultatima koje je donio novi sustav.

Je li napredak bio prespor ili su očekivanja ljudi bila prevelika i izdana?

Mickiewicz: Očekivanja su bila velika, vjerojatno prevelika. Ali ondje gdje je napredak reformi bio brži i gdje su postignuti pozitivni rezultati, ljudi se nisu osjećali izdano. Ljudi mogu podnijeti žrtve ako vjeruju u budućnost. Problem je što su u nekim zemljama ljudi izgubili vjeru u budućnost pa su imali razloga da se osjećaju izdani od svojih vođa. Ali, konačno, ljudi bi se trebali osjećati izdani sami od sebe i trebali bi kriviti sebe, a ne druge. U zemlji u kojoj ljudima nije dovoljno stalo do javne sfere nešto će sigurno poći krivo. Sloboda je, uključujući i ekonomsku slobodu, nešto što treba aktivno podupirati odozdo, nije to neki poklon dobronamjernog vođe.

Kolodko: Mnogo se više moglo postići na polju ekonomskog rasta i društvenog razvoja u posljednja dva desetljeća. Čak i u najboljem primjeru, moje zemlje - Poljske, zovem napredak "dvostručinskim napretkom". Poljski BDP, koji je sada na razini 180 % od one iz 1989. godine, mogao je već doseći i 280 % da su se pravilno definirali i izvršili ciljevi i sredstva ekonomske politike. Nažalost, zbog jakog je utjecaja neoliberalne ideologije i politike došlo do mnogih pogrešaka. Ipak, svakako je

bilo prevelikih očekivanja, potaknutih naivnim vođama i iluzijama ljudi.

Koliko je, po vašem mišljenju, jaka komunistička tradicija - navike, neformalne norme i dr.?

Mickiewicz: Vidi se jasno određena generacijska promjena - mlađa generacija ima više vjere u sebe i više inicijative. To je dobro.

Kolodko: Komunistička tradicija nije tako jaka kao što su zahtjevi neoliberala. Kad propadne politika temeljena na njihovim mišljenjima, čujemo da je za to krivo kulturno naslijeđe. Dovoljno je pogledati kako su nekadašnji direktori državnih poduzeća postali uspješni poduzetnici i menadžeri novog stila. Kao što sam i prije rekao, cijelo je vrijeme složeni proces transformacije suprotstavljen kulturi i mentalitetu. Posljedice toga još su vidljive čak i među ljudima iz dvije Njemačke, a još jače u ostalim zemljama regije.

Mislite li da je nesklonost preuzimanju rizika mala posljedica još uvijek jake komunističke tradicije?

Mickiewicz: Donekle je riječ o preuzimanju rizika, ali više o nedostatku samopouzdanja. Riječ je o uvjerenju da će moje djelovanje imati posljedice. To vodi do poduzetničkih stavova, a također podržava jači i bolji politički sustav.

Kolodko: Rekao bih da smo manje skloni riziku ili, što je važnije, manje poduzetni od zapadnjaka. Problem je što, npr. u financijskom sektoru, poslovni ljudi nisu iskusni u upravljanju rizicima kao njihovi zapadni partneri.

Mislite li da su slabosti vladavine prava u bivšim socijalističkim zemljama prepreka za razvoj poduzetništva?

Mickiewicz: Da, to je glavni razlog. Ali postoji i nešto drugo. Baš zbog naslijeđa neformalnih institucija - kulture, socijalnih stavova - reforma formalnih institucija ima slabiji utjecaj od očekivanog.

Forma zakona se mijenja, ali se ne mijenjaju stavovi službenih osoba (i očekivanja onih s druge strane).

Kolodko: Situacija varira od zemlje do zemlje, ali kladim se da je vladavina zakona u Sloveniji veća negoli u Grčkoj, ili da u Češkoj nije manja u odnosu na Portugal, a da Poljska i Mađarska ne zaostaju za Ciprom i Italijom. Bit postsocijalističke promjene nije u privatizaciji i liberalizaciji već u izgradnji institucija. To se nije dovoljno cijenilo za vrijeme Vošingtonskog sporazuma i neoliberalne politike i sad još plaćamo cijenu lošeg upravljanja tranzicijskom politikom. Pa ipak je uspon poduzetništva u srednjoj i istočnoj Europi izvanredan. Mislim da to dugujemo poduzetnicima i menadžerima, a ne hrabrosti i mudrosti naših političara.

Zašto preuzimanje rizika nije razvijeno u nekim državama s tržišnim poslovanjem?

Mickiewicz: Preuzimanje rizika ovisi o tome kakve su nam druge mogućnosti. U zemljama s velikim brojem korisnika državne pomoći mnogo se očekuje od države, a ne uči se odgovornosti i riziku.

Kolodko: To je složeno pitanje, istodobno ima veze i s kulturom i s institucijama. Preuzimanje rizika više je utemeljeno u američkom sustavu vrijednosti, koji se temelji na individualnosti, negoli u kineskom mentalitetu, koji se temelji na konfucionizmu i poštovanju suradnje u zajednici. U postsocijalističkim zemljama stare navike teško umiru i vuče se duga sjena averzije prema riziku jer je to bila stvar države, a ne pojedinaca. Ali institucije, tj. način na koji je regulirano tržište, također igraju značajnu ulogu.

Koliko je jak odnos između ekonomskog uspjeha i društvenih normi u pojedinim zemljama; jači od odnosa između ulaganja i rasta BDP-a ili slabiji?

Mickiewicz: To je teško pitanje, ali taj argument ne uništava vezu između investiranja i BDP-a. Investicije i poduzetništvo pogođeni su kulturnim i neformalnim normama, to su dublji faktori.

Kolodko: Investicije su ključni faktor za ekonomski razvoj. Ipak kultura i društveni faktori, posebno kvaliteta društvenog kapitala, znače sve više i više. Postoje razne ekonomije - napredne i u razvoju, u nastajanju i u tranziciji - u kojima, bez obzira na velika ulaganja, nema rasta. Kad govorimo o društvenom razvoju on u ovom svijetu ekonomske međuovisnosti ovisi o kulturi, sada više nego ikad prije u povijesti čovječanstva.

U kojoj mjeri ekonomski uspjeh ovisi o ekonomskoj transformaciji, a u kojoj je posljedica promjena u sustavu obrazovanja i političkih promjena?

Mickiewicz: Da, politički je sustav kritično, a obrazovanje još kritičnije - ako su dugoročni politički izbori potaknuti onim što ljudi uče i kakve stavove uče u školi. Škole mogu iznjedrati ljude koji su poduzetni, imaju samopouzdanja, ali su i svjesni javne sfere i spremni su sudjelovati u njoj.

Kolodko: Rekao bih da takozvana tržišta u nastajanju u postsocijalističkim državama funkcioniraju bolje od demokracije u nastajanju. Demokracija još treba proći dug put dok ne počne djelovati tako da podupire ekonomsku efikasnost. Ali, treba biti siguran da postoji povratna sprega između to dvoje. Smjer budućih velikih postsocijalističkih promjena ovisit će sve više i više o kulturnim i političkim faktorima, o kvaliteti socijalističkog kapitala i tržišnim institucijama. Ukoliko se to prije shvati, utoliko će se bolje time moći upravljati. Zbog transformacije postoji stvarna prilika za zdrav, brz i održiv društveni i ekonomski napredak u našem dijelu svijeta. Prilika, ne garancija. ■